АГРАР СОҲАДА ДИЗЕЛЬ ЁҚИЛҒИСИ НАРХИНИ БАРҚАРОРЛАШТИРИШДА ДАВЛАТ КОМПЕНСАЦИЯ ТИЗИМИНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ

Жумаев Отабек Толибович

Тошкент давлат аграр университети, Агроиқтисодиёт кафедраси доценти

Email: Jumaevotabek5555@gmail.com

Аннотация. Тезисда биржа савдоларида дизель ёқилғиси нархи ошганда унинг пахта ва буғдой таннархига салбий таъсирини камайтиришга қаратилган давлат компенсацияси таҳлил қилинган. ПФ-82-сон Фармонда белгиланган шартлар: нарх тоннасига 13 млн сўмдан ошган қисми, лекин тонна учун 2 млн сўмдан кўп бўлмаган миқдорда қопланиши кўрсатилган. Тизимнинг автоматлаштирилган ижроси ва иқтисодий таъсири сифат жиҳатидан баҳоланган. Хулосада тизимни такомиллаштиришга оид таклифлар берилган.

Калит сўзлар: дизель ёқилғиси, биржа савдоси, давлат субсидияси, таннарх, пахта, буғдой, Агропортал.

Кириш

Дизель ёқилғиси пахта ва буғдой етиштиришда ер ҳайдаш, экиш, парвариш ва суғориш ишларининг асосий ресурси ҳисобланади. Ёқилғи нархининг кескин ўзгариши хўжаликларнинг ишлаб чиқариш харажатларини оширади ва маҳсулот таннархига тўғридан-тўғри таъсир кўрсатади. Бозор шароитида нархнинг тебраниши муқаррар бўлгани боис, давлатнинг компенсация воситалари хўжаликлар молиявий барқарорлигини сақлашда муҳим ўрин тутади [1; 2].

ПФ-82-сон Фармон биржа орқали харид қилинган дизель ёқилғиси нархининг ошган қисмини бюджет ҳисобидан қоплаш тартибини белгилади [1; 2]. Тадқиқот мақсади — ушбу компенсациянинг иқтисодий моҳиятини ва самарадорлик омилларини сифат жиҳатидан таҳлил қилишдир.

Таҳлил

Расмий хабарларга кўра, 2026 йил 1 апрелдан 1 июлгача қишлоқ хўжалиги корхоналари биржа орқали харид қилган ҳар бир тонна дизель ёқилғиси нархининг 13 млн сўмдан ошган қисми, лекин тоннасига 2 млн сўмдан ортиқ бўлмаган миқдорда республика бюджети ҳисобидан Аграр соҳада тўловлар агентлиги орқали субсидияланади [1; 2; 3; 5]. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, 2 млн сўм — хўжаликка берилган умумий чегара эмас, балки ҳар бир тонна учун белгиланган юқори чегарадир. Демак, компенсация йиллик умумий лимитга эмас, харид қилинган ҳажмга пропорционал равишда ҳисобланади.

Тизимнинг иқтисодий моҳиятини оддий мантиқ билан тушунтириш мумкин. Агар биржа нархи 13 млн сўмдан юқори, бироқ 15 млн сўмдан ошмаса, нархнинг ошган қисми тўлиқ қопланади, хўжалик учун харажат амалда 13 млн сўм даражасида ушлаб турилади. Нарх 15 млн сўмдан ошганда эса қопланмаган қисм хўжалик зиммасида қолади. Шундай қилиб, тизим нархнинг ўта юқори кўтарилишидан тўлиқ ҳимоя қилмайди, балки таннархга бўладиган зарбани юмшатувчи воситадир. Ушбу ҳисоб-китоб кўрсатилган чегаралардан чиқарилган хулоса бўлиб, амалдаги ҳужжатда мазкур мисол келтирилмаган.

Ижро тартиби алоҳида эътиборга лойиқ. Қишлоқ хўжалиги корхоналарига дизель ёқилғиси харажатларини қоплаш бўйича вақтинчалик низом Адлия вазирлигида 2026 йил 29 июлда 3912 рақам билан рўйхатдан ўтказилган [3]. Низомга кўра, субсидия учун алоҳида ариза талаб этилмайди, ҳисоб-китоб Агропортал маълумотлари асосида автоматик тарзда бажарилади. Асосий шартлар: ёқилғи фақат биржа савдолари орқали харид қилинган бўлиши; экин майдонлари ва экин турлари Агропортал тизимига киритилган бўлиши; ёқилғи агротехнологик харитада белгиланган апрель–июнь ойларидаги агротехник ишлар учун ишлатилган бўлиши. Маблағ Агентлик томонидан фермернинг тижорат банкидаги махсус ҳисобварағига уч иш куни

ичида ўтказилади [3]. Бундай автоматлаштирилган тартиб маъмурий тўсиқларни камайтиради.

Самарадорликни баҳолашда қуйидаги омиллар муҳим. Биринчидан, мақсадлилик: компенсация фақат биржа орқали харид қилинган ва апрель–июнь ойларидаги агротехник ишлар учун сарфланган ёқилғига берилгани учун бюджет маблағлари мақсадсиз сарфланишдан ҳимояланади. Иккинчидан, биржа савдосига рағбат: хўжалик норасмий бозордан эмас, биржа орқали харид қилишга манфаатдор бўлади, бу нарх шаффофлигини оширади. Учинчидан, молиявий режалаштириш: хўжалик ёқилғи харажатининг юқори чегараси маълум бўлгани учун таннархни олдиндан баҳолаш имконига эга бўлади. Тўртинчидан, чекловлар: компенсация фақат 1 апрелдан 1 июлгача бўлган даврни қамраб олади, кузги ишлар ва ўриш-йиғим даври ёқилғиси бунга кирмайди.

Компенсация тизимини бошқа қўллаб-қувватлаш воситалари билан бирга кўриш лозим. Ўша Фармон доирасида имтиёзли кредитлар бўйича фоиз қопламаси ҳам назарда тутилган [1; 4; 5], яъни давлат хўжалик харажатларининг иккита йирик моддаси — молиялаштириш ва ёқилғи бўйича таъсир кўрсатмоқда. Бундай мажмуавий ёндашув таннарх таркибидаги хавфларни бир вақтда юмшатади, лекин ҳар бир восита таъсирини алоҳида ажратиб кўриш мураккаблашади. Шу боис самарадорликни баҳолашда ёқилғи харажатидаги ўзгаришни кредит бўйича қопламадан алоҳида ҳисобга олиш тавсия этилади.

Иқтисодий нуқтаи назардан компенсациянинг мақсади нархни маъмурий йўл билан ушлаб туриш эмас, балки ишлаб чиқарувчининг харажатларидаги кутилмаган ўсишни қоплашдир. Бозор нархи сигнали сақланиб қолади: 15 млн сўмдан юқори қисм хўжаликнинг ўз ҳисобидан тўланади, шунинг учун у ёқилғидан тежамли фойдаланишга ҳамон манфаатдор. Шу жиҳатдан компенсация ёқилғи нархи тўлиқ қопланган

ҳолдагига қараганда ортиқча сарфлашга камроқ ундайди. Бу мулоҳаза муаллифнинг назарий хулосасидир.

Шу ўринда кўрсатиш лозимки, компенсациянинг ҳақиқий бюджет ҳажми, маблағ олган хўжаликлар сони ва пахта ҳамда буғдой таннархидаги дизель улуши бўйича тасдиқланган расмий статистикани топа олмадик [3]. Шу сабабли тизим самарасини миқдорий баҳолаш келгуси даврда расмий маълумотлар эълон қилингандан кейин амалга оширилиши лозим. Бунда қуйидаги кўрсаткичларни юритиш мақсадга мувофиқ: компенсацияни олган хўжаликлар сони ва улуши; бир гектар ерга сарфланган ёқилғи ҳажми; таннархда ёқилғи харажатининг улуши; тўлов муддатига (уч иш кунига) риоя этилиши; Агропортал маълумотлари тўлиқ бўлмагани сабабли компенсация олмаган хўжаликлар улуши.

Хулоса

Дизель ёқилғиси бўйича давлат компенсацияси биржа нархи ошганда таннархга зарбани юмшатувчи, мақсадли ва автоматлаштирилган воситадир. Унинг самараси чегараланган давр (1 апрель — 1 июль) ва тонна учун 2 млн сўмлик юқори чегара билан белгиланади. Таклифлар: тизим натижаларини ҳосил йили якунида таннарх кўрсаткичлари билан солиштириб бориш; ёқилғи компенсациясининг бюджет харажатлари ва қамров кўрсаткичларини очиқ эълон қилиш; кейинги мавсумларда даврни агротехник ишлар календарига мослаштириш масаласини кўриб чиқиш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Пахта ва буғдой етиштирувчиларни молиявий қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-82-сон Фармони, 08.05.2026 // Anhor.uz: https://anhor.uz/uz/news/dizel-xarajatlari-qoplab-beriladi-kr (мурожаат санаси: 10.10.2026).

2. Пахта ва буғдой етиштирувчилар молиявий қўллаб-қувватланади // UzDaily.uz, 12.05.2026: https://www.uzdaily.uz/uzc/paxta-va-bug%CA%BBdoy-etishtiruvchilar-moliyaviy-qo%CA%BBllab-quvvatlanadi/ (мурожаат санаси: 10.10.2026).
3. Фермерларга дизель учун 2 млн сўмгача субсидия ажратиш тартиби белгиланди // Gazeta.uz, 01.08.2026: https://www.gazeta.uz/uz/2026/08/01/dizel/ (мурожаат санаси: 10.10.2026).
4. Пахта ва буғдой етиштирувчиларга дизель харажати ва кредит фоизи қоплаб берилади // Sputnik Ўзбекистон, 12.05.2026: https://sputniknews.uz/20260512/paxta-bugdoy-etishtiruvchi-xarajat-kredit-qoplanish-57502340.html (мурожаат санаси: 10.10.2026).
5. Указ о финансовой поддержке хлопководства и зерноводства (УП-82) и субсидия на дизельное топливо // Spot.uz, 12.05.2026: https://www.spot.uz/ru/2026/05/12/diesel-subsidy/ (мурожаат санаси: 10.10.2026).